

Schuchmann, J. (2021) A kelet- és a közép-európai lakóhelyi szuburbanizáció sajátosságai. A budapesti agglomeráció esete, city.hu Várostudományi Szemle, 1(1), 1-10.

A kelet- és a közép-európai lakóhelyi szuburbanizáció sajátosságai. A budapesti agglomeráció esete

Schuchmann Júlia¹

Bevezetés

Az elmúlt harminc évben a posztszocialista országokban nem csupán a politikai, a gazdasági és a társadalmi viszonyok alakultak át, hanem a településhálózat, közte a városok és térségeik fejlődése is megváltozott. Az egyik leglátványosabb átalakulás a nagyvárosok környékét érintette, ahol a globális hatások erősödésével, a nyugat-európai nagyvárosokéhoz hasonló városterjeszkedési folyamatok indultak be. Az új lakóhelyi igények megjelenése, az ingatlanpiac szabaddá válása lehetővé tette a szuburbanizációt, mely az elővárosok gyors növekedését hozta magával.

A kelet- és közép-európai városfejlődéssel foglalkozó kutatókat évtizedek óta foglalkoztatja az a kérdés, hogy a posztszocialista országokban 1990 után tapasztalt városfejlődési jelenségek, közte a szuburbanizáció, mennyire követték a nyugat-európai folyamatokat. Vannak-e jól meghatározható különbségek, eltérések a jellemzőkben, amelyek akár egy sajátos posztszocialista városfejlődési modellt képviselnek, vagy inkább a hasonlóságok dominálnak. Jelen írás bár nem vállalkozik ennek a tudományos kérdésnek a megválaszolására, megpróbál a globális városfejlődés egy jól körülírható szakasza, a lakóhelyi szuburbanizáció elemzésén keresztül adalékot adni a többi kutatás vonatkozó eredményeihez.

A tanulmány elsőként a lakóhelyi szuburbanizáció fogalmát határozza meg, elhelyezve a globális urbanizáció szakaszmodelljében. Majd a globális szuburbanizáció jellemzőit, a folyamatot mozgató társadalmi gazdasági okokat összegzi. Ezt követően vizsgálja meg a kelet-közép-európai országokban kibontakozott szuburbán fejlődés főbb vonásait, összevetve azokat a nyugati nagyvárosokban tapasztaltakkal. Végül a budapesti agglomeráció esetén keresztül mutatja be a lakóhelyi szuburbanizáció kelet-közép-európai érvényesülését.

A lakóhelyi szuburbanizáció fogalma, helye a globális urbanizációs szakaszmodellben

A globális urbanizációs szakasz modell alapján, a nagyvárosok négy jellegzetes városfejlődési szakaszon mennek keresztül, melyben a népesség és gazdasági tevékenységek térbeli koncentrációja változik.

Van den Berg és Enyedi György által elsőként leírt szakaszok a következők. Az első az agglomerálódás szakasza, amelyben a nagyvárosok robbanásszerű fejlődésen mennek keresztül, a népesség az ipar, gazdasági tevékenységek erőteljes koncentrációja érvényesülnek. Európában ez a szakasz, mintegy 200–250 év alatt ment végbe átalakítva ezzel a településhálózatot, a városok belső szerkezetét (Enyedi 2012,63). A második szakasz az úgynevezett relatív dekoncentráció szakasza, amelyben a népesség és majd a gazdasági tevékenységek kitelepülnek a városok környékére. A relatív dekoncentráció szakaszában is tovább növekszik a városi népesség aránya és a városi gazdaság jelentősége, ám viszonylag dekoncentrált módon, már a településhálózat nagyobb részére kiterjedve” (Enyedi 2012, 64). A harmadik szakasz a dezurbanizáció szakaszában már a népességnövekedés súlypontja a vidéki térségekben, kisebb településeken is jellemzővé

¹ PhD, terület- és településfejlesztő geográfus, főiskolai adjunktus, s.juliet82@gmail.com

válk, ezt a folyamatot általában a gazdaság szerkezetváltása, a távmunka elterjedése, a vidéki létforma felértékelődése előzi meg. Ennek a szakasznak az erőteljes érvényesülése leginkább a jóléti országokban figyelhető meg. Végezetül pedig a negyedik, egyben utolsó szakaszban, a globális világ urbanizációjában a nagyvárosok, nagyváros-térségek egészének fejlődését, stratégiai, globális gazdasági jelentőségének növekedését, városhálózatokba való szerveződését láthatjuk. Ennek a szakasznak része a nagyvárosok belső részeinek megújulása, a reurbanizáció is, amelyben a második szakaszban megismert kiáramlását a népességnek, egy visszaáramlás követi.

Az 1. táblázat összefoglalja a négy szakasz jellemzőit, a várostérségen belüli népesség térbeli növekedése, koncentrációja alapján.

A lakóhelyi szuburbanizáció tehát a globális urbanizációs szakaszmodell második szakasza, amelyben a nagyváros-térségen belüli dekoncentrációs folyamatok indulnak be. A városi népesség egy jelentős és meghatározott része különböző motivációk és okok mentén kiköltözik a városok környékére. Miközben életformájuk, munkájuk a városközpontokhoz kötik őket.

A szuburbanizáció globális érvényesülése

Történetileg az első szuburbiaiak a 18–19. század elején jelentek meg a nagy ipari forradalom által létrejött zsúfolt nagyvárosok problémáira kínálva megoldást. A viktoriánus Anglia ipari arisztokráciája menekült elsőként a város környékén felépített zöldövezeti rezidenciáiba, a rossz városi levegő, az egészségtelen városi élet elől. A szuburbanizáció tömegessé válása azonban majd a 20. század közepétől indul meg és máig is tartó folyamat.

1. táblázat

A globális urbanizáció szakaszmodellje

Városfejlődési szakasz	Térbeli folyamat	Népesség számának a változása		
		város	agglomerációs övezet	nagyvárosi agglomeráció együtt
Városrobbanás	Abszolút koncentráció	+++++	++	+++
Szuburbanizáció	Relatív dekoncentráció	++	++++	+++++
Dezurbanizáció	Abszolút dekoncentráció	—	++	+
Globális urbanizáció	Globális városhálózatok kialakulása	+++++	+++++	+++++

Forrás: Van den Berg et al. (1982) és Enyedi Gy. (1988) szakaszmodell alapján, a táblázat Kovács Zoltán által készített táblázat tovább fejlesztett változata. (A táblázat eredeti forrása Kovács Z. 2002, 191.)

A globális kapitalizmus kibontakozása elsőként a nyugati iparosodott modern országok (Nyugat-Európa, majd Észak-Amerika) nagyvárosaiban eredményezi a „nagy szuburbán exodust”.

A szuburbanizációs folyamatok kibontakozásának több keretfeltételnek kell teljesülnie a társadalmi-gazdasági viszonyokban.

1. Gazdasági előfeltételek: a városok gazdasági szerkezetének megváltozása, a lakó és a munkahelyek térbeli eltávolodása.
2. Infrastrukturális előfeltételek: A 20. század elejétől egyre nagyobb mértékű motorizáció, a személygépkocsik rohamos elterjedése. Mumford szerint, míg a városrobbanás korszakának a jelképe a gyárkémény volt, a szuburbanizációnak a jelképe a személygépkocsi lett (Mumford, 1985).
3. Társadalmi előfeltételek: a szuburbán folyamatok tömegessé válásához szükség van egy erős középosztályra, amely képes és tudja vállalni az elővárosi életformából adódó plusz költségeket (a háztartásonként akár két személygépkocsi, az ingázás plusz költségei). Lökést adott az elővárosi

fejlődésnek és a lakóhelyi szuburbanizációnak az is, hogy a modern nagyvárosi fejlődés egy csomó problémát koncentrált: a zsúfoltságot, a kevés zöldfelület, az állandó zaj, a parkolás gondjait, a romló levegőminőséget, a városi szegénység súlyosbodása, a hajléktalanság problémáit. Mindez új lakóhelyi igények megjelenését is eredményezte, a város zajától távoli, nyugodtabb élet reményét.

A szuburbanizációs folyamatok megjelenése majd kiteljesedése időbeli különbséggel valósult meg, de mára globálissá vált. A világ majd minden régiójának nagyvárosaiban megfigyelhető ez a jelenség. Egyes szerzők szerint már nem csupán a városok évszázadát éljük, hanem egyenesen a szuburbia korát. A „homo urbanis” vagyis a városi ember egyik legkedveltebb lakóhelye mára szuburbia lett, amely megadja a városi élet kényelmét, de mentesít a kellemetlenségektől (Alexander, Gleeson 2019). A szuburbán fejlődés globális kibontakozásának új lendületet adott a 21. század technológiai forradalma, az internet megjelenése és vele együtt a távmunka lehetőségei.

A kelet-közép-európai lakóhelyi szuburbanizáció közös jellemzői

A korábban leírt szuburbán folyamatok Kelet-Közép-Európa országaiban megkétszerezten jelentkeztek. Ennek legfontosabb oka, hogy 1945 után a kelet-közép-európai országok a szovjet minta szerinti államszocialista rendszerre tértek át, kiszakadva ezzel a globális és a nyugati tőkés világban zajló folyamatokból, urbanizációs hatásokból. A több mint negyven évig tartó tervutasításos rendszerben nem volt magántulajdon, nem létezett szabad ingatlanpiac és nem volt önkormányzatiság sem. A városfejlődési, településfejlődési folyamatok centralizált döntések mentén valósultak meg. Enyedi György szerint Kelet-Közép-Európa csak az 1980-as években lépett bele a relatív dekoncentráció szakaszába, ebben az időszakban már tetten érhetőek az elővárosok növekedése. De ezek sem dinamikájukban, sem jellegükben nem mérhetőek a rendszerváltást követő évtizedekben tapasztaltakhoz, hiszen egy sor előfeltétel hiányzott a szuburbán fejlődéshez, például a szabad ingatlanpiac.

A lakóhelyi szuburbanizáció kiteljesedése fokozatos volt. 1990 után a posztszocialista országok számos új kihívásokkal szembesültek: az évtized első felét a korábbi rendszer fokozatos leépülését kísérő válságjelenségek kísérték, majd a második felétől pedig a mélyreható társadalmi átalakulások, új típusú jövedelmi egyenlőtlenségek megjelenése, a globális és európai gazdasági folyamatokba történő integrálódás, szabadpiaci viszonyok, önkormányzatiság visszaállítása. Mindezen folyamatok kihatottak a területi fejlődésre is, a településhálózat, közte a városok szerkezetének átalakulására. Sýkora és szerzőtársai szerint az elmúlt harminc év egyik leglátványosabb városfejlődési folyamata a kelet- és közép-európai nagyváros-térségek társadalmi-gazdasági és funkcionális szerkezetváltása volt. Köztük említhetők a belvárosok megújulása, a városi társadalom átalakulása, a fokozódó dzsentrifikáció, a városi terek funkcionális megújulása, és az egyre dinamizálódó szuburbán folyamatok. A rendszerváltozást követően a posztszocialista országokban a területi és a városfejlődési folyamatokra az egyik legnagyobb hatást a korábbi centralizált és hierarchikus kormányzási tervezési rendszer megszűnése és egy új, a nyugati tőkés kapitalista országokra jellemző, a regionális, vagy helyi szintre szerveződő, decentralizált rendszer váltotta fel.

Máig megoszlik a kutatók véleménye abban, hogy beszélhetünk-e a globális urbanizációs modelltől eltérő, külön utat bejáró szocialista, majd posztszocialista urbanizációról. Ennek a kérdésnek a megvitatására két nagy elméleti „iskola” alakult ki. Az úgynevezett ökológiai fejlődést támogató elmélet szerint a globális gazdasági hatások érvényesülése mindenhol megjelenik és kifejti a hatását, de Kelet-Közép-Európában ez csak megkétszerezten tudott érvényesülni. A másik úgynevezett „történelmi iskola képviselői úgy látják a városok fejlődését alapvetően a domináns gazdasági berendezkedés és politikai rendszer határozza meg (Berki 2014). A hazai tudományos életben Szelényi Iván és Enyedi György között alakult ki diskurzus. Szelényi egy önálló, a nyugati modelltől eltérő úgynevezett szocialista városfejlődésről ír, mely bár mutathat hasonlóságokat a nyugati típussal, mégis alapjaiban különbözik attól, hiszen más mechanizmusok formáltak. Érvélete alapján, a szabadpiaci kapitalista viszonyok között kialakuló városon belüli társadalmi egyenlőtlenségek a szocialista városokban is megjelentek, de teljesen más okokból, például a centralizált elosztási gyakorlatból eredően (Szelényi 1971). Szelényivel ellentétben Enyedi György egész tudományos munkássága alatt az urbanizáció globális érvényesülése mellett érvelt. 1989-ben a Tér és Társadalomban,

Van-e szocialista urbanizáció? címmel megjelent tanulmányában fogalmazza meg erről gondolatait: „A modern urbanizáció alapvetően globális folyamat, s ebben vesznek részt a szocialista országok is. A kelet-közép-európai szocialista országok, a modern urbanizáció különböző szakaszaira jutottak el, amelyen a nyugat-európai országok is eljutottak” (Enyedi 1989, 94). Mindemellett Enyedi elismerte, hogy vannak szocialista sajátosságok is. Később az Enyedi-iskola hagyományait tovább folytató hazai kutatások is igazolták, hogy 1990 után a Budapesten és magyar nagyváros-térségekben is megjelentek a nyugat-európai városfejlődési minták és lakóhelyi szuburbanizációs folyamatok (Kovács, Sági, Dövényi 2001; Izsák 2003; Timár 2006; Kovács 2006; Szirmai 2011).

Szirmai Viktória legutóbbi Városok és városlakók című könyvében összeveti a nyugat-európai metropolisztérségek területi társadalmi folyamatainak alakulását a kelet-közép-európai főváros térségeivel és megállapítja, hogy a globális hatások egyre erőteljesebb érvényesülése miatt, várostérségen belüli különböző társadalmi csoportok elhelyezkedése hasonló trendeket mutatnak a nyugat-európaiakkal. Kutatásaiban kimutatta az úgynevezett „kettős hierarchia” modelljét, amely szerint, ahogy haladunk a belvárosból kifelé a városkörnyékek felé, úgy csökken a társadalmi státusz. A magasabb jövedelmű, iskolázottságú csoportok folyamatosan „elfoglalják a várostérség és környékének magasabb státuszú részeit, így szorítva ki a társadalom kevésbé tehetős csoportjait (Szirmai 2019). Az elővárosi települések társadalmi-gazdasági szerkezetének gyökeres átalakulása és ezeknek következményei, az esetlegesen kialakuló társadalmi, vagy éppen területhasználati konfliktusok sokkal több hasonlóságot mutatnak, akár Bécs, akár Párizs szuburbán folyamataival, mint különbözőséget (Schuchmann 2015). Az elmúlt évtizedekben a kelet-közép-európai nagyvárosok sok jellemzőben utolérték a nyugati nagyvárosokat, erre utalnak például a városi térhasználati formák, a városi motorizáció robbanásszerű fejlődése, a közlekedési kihívásokban rejlő hasonlóságok, vagy éppen a lakóhelyi igények idomulása a nyugat-európaiakhoz, de az erősödő szegregáció is a várostérségeken belül, és az itt koncentrálódó társadalmi problémák is azonosak (Taubenböck et al. 2018).

Posztszocialista sajátosságok, eltérések a nyugat-európai folyamatoktól

Egy német szerzőpáros szerint a posztszocialista városok, nem külön, hanem egyfajta „hibrid” modellt képviselnek a globális urbanizációban, amelyekben egyszerre találhatóak meg a nyugati tőkés fejlődés modell mintái, mint a szocialista múlt örökségéből származó sajátosságok (Taubenböck et al. 2018). Az általuk hibrid modellnek nevezett városfejlődésnek több jellegzetessége is van.

A kelet-közép-európai városok szerkezete, morfológiája különbözik a nyugati városokétól. A kelet-közép-európai városok magukon hordozzák az államszocialista múlt örökségeit, melyek a városok építészeti arculatán, épületállományán, a városmorfológián (például kiterjedt lakótelepek) át a társadalmi kulturális viszonyokig terjed. Sýkora megfogalmazásában: „a posztszocialista nagyvárosok még nem teljesen kifejlődött kapitalista városok” (Sýkora 2014). Ezt igazolják például az lakásingatlan tulajdoni viszonyokban található eltérések is. A posztszocialista fővárosokban a bérlakások aránya, jelentősen alatta marad a nyugat-európaiaknak, a sajátos lakásprivatizáció miatt. A kilencvenes évek elején a korábbi tanácsi lakásokhoz az ott lakók a piaci ár töredékéért jutottak hozzá. Az Eurostat adatai alapján 2018-ban Budapest esetében a magánlakások aránya 95%-os, míg a bérlakásszektor aránya 5%-os volt, miközben Párizsban a magántulajdonban lévő lakások aránya 33%, a bérlakások (piaci és szociális) aránya 79% (Eurostat.eu).

A lakáspiaci tulajdonviszonyaiban jelentkező nagy különbségek a nagyvárosok népességének lakóhelyi mobilitását, így a lakóhelyi szuburbanizációt is erőteljesen befolyásolják. Azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy eltérő demográfiai trendek jellemzik a legtöbb nyugat-európai országot, mint a posztszocialista országokat. Egy példát említve: a migrációs folyamatok jellemzően eltérőek. Míg a nyugat-európai országok és különösen nagyváros-térségeik jelentős migrációs többlettel bírnak, addig a kelet-közép-európai országok többségét a népességük elvándorlása jellemzi.

A megkésetttség egy nagyon fontos sajátosság, eltérés. A kelet-közép-európai térség országai a centrum országokhoz képest periférikus, fél-periférikus helyzetükből adódóan mindig lekövezték a nyugati országokból jövő mintákat, de időben később (Šašek et al. 2019). Ebbe a térségbe az innovációk

(technológiai, társadalmi) megkésetten érkeztek, évtizedekkel, vagy akár évszázadokkal később. Ezt a történeti megkésettséget láthatjuk a globális urbanizációs szakaszmodell érvényesülésben is. Míg Nyugat-Európában az egyes szakaszok kifejlődése évtizedeken átívelően tartott (például az ipari forradalom idején a nagyvárosi robbanás industrializációs folyamatok esetében, addig a poszt-szocialista országokban 1990 után egymásra torlódva jelentek meg egyszerre az agglomerálódás és a szuburbán folyamatok.

Jellemzője a poszt-szocialista szuburbanizációnak az is, hogy párhuzamosan zajlik mellette a többi szakasz (reurbanizáció) is, időben és térben nem elválva egymástól.

A 2. táblázatban összefoglalásra kerülnek a szuburbán fejlődés nyugat-európai és kelet-közép, poszt-szocialista vonásai között található hasonló, illetve eltérő, sajátos vonások.

2. táblázat

Nyugat-európai és a kelet-közép-európai szuburbanizációs folyamatok közti hasonlóságok és különbségek

<i>Hasonlóságok</i>	<i>Különbségek</i>
A szuburbán fejlődést befolyásoló tényezők: globális gazdasági hatások érvényesülése	A globális gazdasági hatások kisebb mértékű és mélységű érvényesülése a poszt-szocialista városfejlődési folyamatokban
Új lakóhelyi igények megjelenése, a városi lakosság fokozódó vágyódása a kertvárosi életformára, vágyódása a zöld övezetbe. A modern nagyvárosi létforma univerzálisan jelentkező problémái (városi zsúfoltság, környezeti károk stb.)	A lakóhelyi igények alakulását a gazdasági motivációk (ingatlanárak) sokkal inkább befolyásolják, mint Nyugat-Európában
Erős és széles középosztály megléte, mely képes vállalni a szuburbán életformával járó plusz terheket (ingázás, benzinköltség, háztartásonként több személygépkocsi stb.)	Kelet-Európában a középosztályosodás megkésett és általában gyengébb erőt képvisel a társadalmakon belül.
A szuburbanizáció nyomán erősödő városi szétterülés folyamatai, az urban sprawl jelensége, fokozódó és átstrukturálódó területhasználat, a városok kompaktságának fokozatos lazulása	A szocialista városok morfológiája, felépítése néhány elemében különbözik a nyugati tőkés kapitalista városok fejlődésétől, amely a területhasználatuk intenzitásában, városi szerkezetében is látszik (pl. nagy lakótelepek)
A szuburbanizáció átalakítja a városok környékének társadalmi szerkezetét, mely konfliktusokhoz vezethet a szuburbán települések korábbi és újonnan beköltöző lakói között lakói között	A társadalmi helyi konfliktusok megjelenése és kezelésének gyakorlata 1990 előtt hiányzott a magyar településfejlesztési kultúrából.
A globális urbanizációs szakaszok egymás után való fokozatos megjelenése, és szakaszonként való kiteljesedése	A poszt-szocialista országokban a globális urbanizációs szakaszok időben később bontakoznak ki. Robbanásszerűen jelentkeztek, kevesebb idő alatt bontakoztak ki.

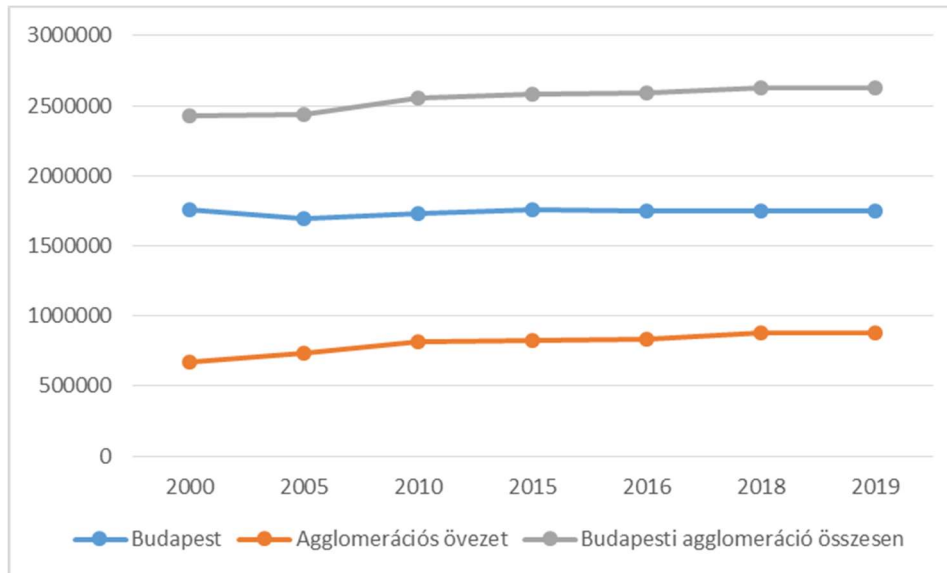
Forrás: saját szerkesztés.

Lakóhelyi szuburbanizáció a budapesti agglomerációban

Magyarországon a rendszerváltozást követően a lakóhelyi szuburbanizáció, bár a vidéki nagyvárosokban is megjelent, a legteljesebb formájában a főváros agglomerációs övezetében tudott kibontakozni. Budapest az ország fővárosaként, egyetlen millió főt meghaladó népességű, globális és európai léptékben is jelentős metropolisza. Az ország népességének egyre nagyobb hányadát koncentrálja. 2019-ben már itt élt az ország népességének 17,9%-a. Budapest agglomerációs övezetének (a főváros és 80 városkörnyéki település) népessége az elmúlt két évtizedben folyamatosan növekedett. Míg 2010-ben 817 2010 fő élt az agglomerációban, ez a szám 2019-re 880 ezer főre növekedett (1. ábra). Az agglomerációs övezet gyors népességnövekedése két migrációs folyamat együttes eredménye. Egyrészt az ország többi részéről történő beköltözések, nagyobbbrészt pedig a Budapestről az agglomerációs övezet településeibe történő kiköltözés állnak mögötte.

A budapesti agglomeráció, bár az ország területének csak 2,7%-át foglalja el, a magyar népesség 27%-a él itt. Az agglomerációs övezet országon belüli népességkoncentráló ereje az utóbbi évtizedben folyamatosan erősödött. Míg 2003-ban az ország népességének 23,8%-át koncentráltta, 2019-re ez az arány 27%-ra növekedett (3. táblázat).

1. ábra
Budapest és az agglomerációs övezet népességszámának alakulása
2000 és 2019 között (fő)

Forrás: KSH Tájékoztatási adatbázis adatai alapján.

3. táblázat
A budapesti agglomeráció népességének száma és aránya az ország népességén belül 2003–2019 között

Év	Magyarország népességszáma (fő)	Budapesti agglomeráció népessége (fő)	A budapesti agglomeráció népességének aránya a magyarországi népességén belül (%)
2003	10 116 742	2 411 818	23,83
2009	10 013 209	2 529 231	25,26
2015	9 830 485	2 585 571	26,30
2019	9 772 756	2 630 209	27,00

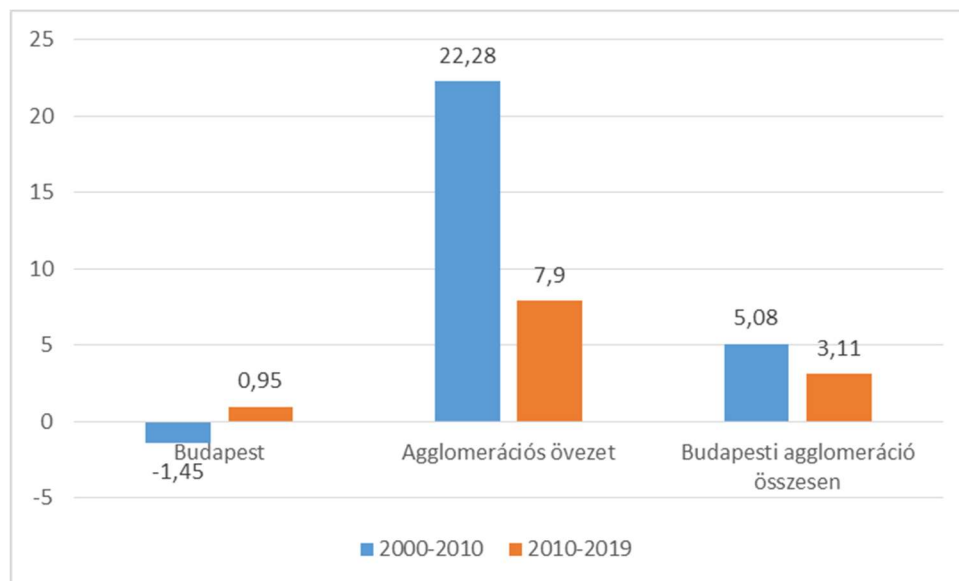
Forrás: KSH Tájékoztatási adatbázis adatai alapján saját számítás.

A népességszám változás dinamikájában jelentős eltérések tapasztalhatók a főváros és az agglomerációs övezete között. Érdekes trend, hogy Budapest népességnövekedési dinamikájában pozitív változás történt. Míg 2000 és 2010 között – a már korábban említett lakóhelyi szuburbanizációnak is köszönhetően – mintegy kisvárosnyi emberrel, összesen 20 ezer fővel csökkent a főváros népessége, ez a trend 2010 után megváltozott. Budapest népességnövekedési dinamikája, ha nagyon alacsony szinten is, de növekedésnek indult. Budapest népességszámának növekedése mögött a belső lakónegyedek fizikai és társadalmi megújulása, a külsőbb kerületekben az utóbbi évek dinamikus újlakás építkezései állnak. A főváros mellett az agglomerációs övezet népességi folyamatai is változtak az elmúlt évtizedben. 2000 és 2010 között eltelt évtizedben az agglomerációs övezet népességszám növekedési dinamikája látványos volt. Új trendként értelmezhető az agglomerációs övezet népességnövekedési dinamikájában tapasztalható visszaesés az utóbbi évtizedben. Települései is túlterheltek a kiköltözők által (2. ábra).

A lakóhelyi szuburbanizáció következményei a városkörnyékekre

Budapest elővárosi övezete drasztikus átalakuláson ment keresztül az elmúlt két évtizedben. A lakóhelyi szuburbanizáció következtében hasonló folyamatok alakították a budapesti agglomerációs településeket is, mint nyugat-európai társaikét. Megváltozott a településképük, új lakóingatlan-fejlesztések indultak be, nőtt a beépített területek aránya. Ezt támasztja alá, hogy a budapesti agglomerációs övezetben a népesség és a lakásállomány bővülése, mely mind a fővárosi, mind pedig az országos átlagot meghaladta a 2009 és 2019 között eltelt évtizedben (3. ábra és 4. táblázat). A 3. ábrán jól látható, hogy az agglomerációs övezet településeiben, különösképpen az északnyugati (Budaörs, Budajenő, Telki), északi (Szentendre, Leányfalu) és északkeleti szektor (Veresegyház, Szada) településeiben a népességnövekedés dinamikája meghaladta Budapest belső kerületeinek hasonló adatait.

2. ábra
Budapest és agglomerációs övezetének népességnövekedési dinamikája (%)

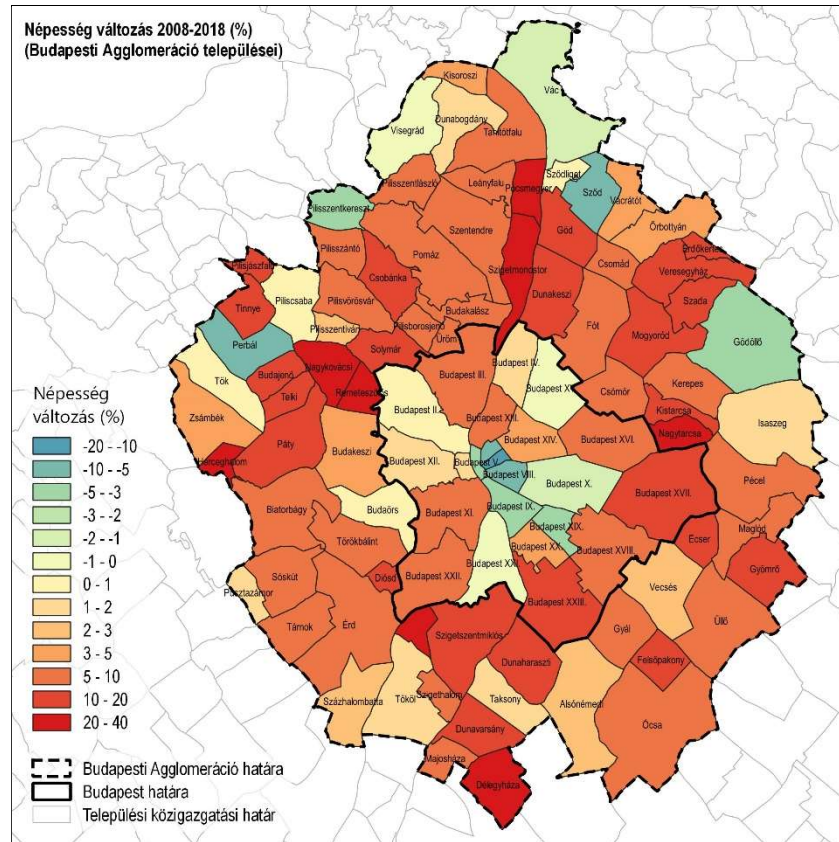
Forrás: KSH TEIR adatok alapján saját szerkesztés.

4. táblázat
A lakásállomány alakulása a fővárosban és agglomerációs övezetében
2009 és 2019 között

Lakásállomány	2009 (db)	2019 (db)	Változás (%)
Budapest	881 000	919 425	104,4
Agglomerációs övezet	281 678	323 217	114,7
Budapesti agglomeráció	1 162 678	1 242 642	106,9
Magyarország	4 330 681	4 474 531	103,3

Forrás: KSH tájékoztatói adatbázis adatai alapján.

3. ábra
Népességszám változása Budapest kerületeiben és az agglomerációs övezet településeiben 2008 és 2018 között (%)

Forrás: KSH TEIR adatok alapján.

Hasonlóan a nyugati szuburbanizációs folyamatokhoz, nálunk is zömében a középosztálybeli gyerekes családok költöztek ki a városkörnyék zöldövezetébe, bár meg kell említeni, hogy a folyamatban jelentős társadalmi-térbeli egyenlőtlenségek vannak. Az agglomerációs övezet magasabb társadalmi státuszú településeire (Budakeszi, Telki, Pilisvörösvár) a magas jövedelműek költöztek, míg a kevésbé kedvező lakókörnyezetű településekre az alacsonyabb, közepes jövedelműek mentek lakni.

A szuburbán folyamatok dinamizálódásával együtt nőtt a nyomás a városkörnyéki településeken is, ami egyfajta „infrastruktúra-fejlesztési kényszerbe” hajszolta őket, állandó kapacitás- és forráshiánnyal küzdve. A szuburbán településekre nehezedő nyomás hamar helyi települési konfliktusokban robbant ki. Ezek a konfliktusok, főként a már régebb óta a településen élők és az újonnan beköltözők között, az önkormányzat és a lakosság, illetve az ingatlanfejlesztők és a helyi lakosság között váltak néhol élessé.

Az angolszász szakirodalomban, a klímaváltozással összefüggésben egyre több kritika éri a globális urbanizáció második szakaszát, mondván hozzájárul a városok terület és erőforrás pazarló szétterüléséhez. A szuburbán fejlődéssel együtt járó problémák, negatív következmények a budapesti agglomerációban is jelen vannak. Nevezetesen: a beépített területek növekedése a zöldterületek rovására, az elővárosi településeken is megjelenő zsúfoltság, az ingázás nehézségei. Az elmúlt másfél év COVID-19 járványa új lendületet adott a nagyvárosból való kiköltözésnek, új lakóhelyi igényeket generált (Szirmai 2021). Az ingatlanelemzések azt mutatták, hogy jelentős árnövekedés volt az agglomeráció ingatlanpiacán a fokozódó kereslet miatt. A jövő egyik legnagyobb globális városfejlesztési kihívása, hogyan lehet fenntarthatóvá tenni a szuburbán növekedést. Az előzőekben bemutatott folyamatok azt mutatják, hogy több hasonlóság már a nyugati és a magyar nagyvárosi fejlődés között, mint különbözőség.

Összegzés

A tanulmány három feladatra vállalkozott, egyrészt célul tűzte ki, hogy bemutassa a szuburbanizáció helyét a globális urbanizációs ciklusmodellben, elemzi a lakóhelyi szuburbanizáció fő jellemzőit. Másodsorban vállalkozott arra, hogy meghatározza a poszt-szocialista városfejlődés, benne a szuburbanizáció sajátos vonásait. Végzetül pedig bemutassa a lakóhelyi szuburbanizáció kelet-közép-európai érvényesülését a budapesti agglomeráció esetében. Az összegző megállapítások a következők:

1. A globális urbanizációs ciklusmodell értelmében a négy városfejlődési szakasz, 1. városrobbanás, 2. a relatív dekoncentráció (szuburbanizáció), 3. dezurbanizáció és 4. a globális urbanizáció, a világ minden részében megjelenik átalakítva ezzel a településhálózatot. Az egyes szakaszok kiteljesedésében eltérések vannak. A városfejlődési szakaszok egymással térben és időben egyszerre is történhetnek. Sok metropolisztérségben egy időben történik a lakosság kiköltözése (szuburbanizáció) és a belvárosok fizikai társadalmi megújulása (reurbanizációs) szakasz.
2. A lakóhelyi szuburbanizáció a globális urbanizáció második szakasza, amikor a városi népesség egy része többféle motiváció mentén kiköltözik a város környékére. A lakóhelyi szuburbanizáció kiteljesedéséhez komplex társadalmi-gazdasági és infrastrukturális előfeltétel rendszernek kell teljesülnie. Mivel a centrum országokban ezek a feltételrendszerek korábban megteremtődtek, így ott a városok dekoncentrált fejlődése is hamarabb megkezdődött, mint a periférikus helyzetű országokban, ahol csak megkésetten indult el.
3. A globális hatások egyre erőteljesebb térnyerésével a városfejlődési folyamatoknak már több univerzális jellemvonása van. Ugyanakkor mutatnak helyi, regionális sajátosságokat is, amelyek az országok és városaik eltérő gazdasági-társadalmi fejlettségéből, a különböző történelmi múltjából erednek.
4. A poszt-szocialista országokban a lakóhelyi szuburbanizáció a nyugat-európai nagyvárosokhoz képest (ahol már ez a ciklus az 1950-es, 1960-as években kiteljesedett), harminc évvel később, csak 1990 után tudott beindulni a nagyvárosok körül.
5. A kelet-közép-európai országokban zajló szuburbán folyamatok követték a nyugati modellt, de a szocialista múlt néhány sajátos elemével. A lakóhelyi szuburbanizációs folyamatot alapvetően befolyásoló társadalmi-kulturális fejlettségi viszonyok, a lakóhelyi mobilitást alapvetően befolyásoló tulajdonviszonyok (bérletkétszektör fejlettsége) eltér a nyugat-európai országokétól.
6. A budapesti agglomerációban zajló lakóhelyi szuburbanizáció esetét bemutató rész rámutatott, hogy az elővárosi fejlődés 1990 után a nyugati országokban tapasztaltak szerint alakította át a nagyváros-térség társadalmi területi szerkezetét. A budapesti agglomerációban zajló szuburbán folyamatok hasonló társadalmi egyenlőtlenségeket alakított ki, a magas és az alacsonyabb presztízsű szuburbán települések között.
7. A lakóhelyi szuburbanizáció csakúgy, mint a többi európai nagyvárosban, a budapesti agglomerációban is számos konfliktus forrása is lett.

Végezetül fontos megemlíteni, hogy a globális szuburbanizáció jelen formáját egyre több kritika éri, főként a klímaváltozás, a fenntartható városfejlődés okán. A kritikus hangok szerint a jelenleg is gyorsan terjedő szuburbanizáció és az ezzel együtt járó életforma egyre kevésbé fenntartható, hiszen az erőforrásokkal, területekkel pazarlóan bánik, miközben azokból egyre kevesebb van.

A romló globális környezeti és társadalmi problémák miatt sürgetővé vált a városterjeszkedés új, fenntarthatóbb modelljeinek kidolgozása, és elterjedése, amely úgy elégíti ki, a kiköltözők igényeit, hogy közben nem veszélyezteti a városok, várostérségek fenntartható fejlődését, az ott élők életminőségének romlását. Az angolszász országokban már úgynevezett „nem növekvő” szuburbániákról beszélnek, ahol az ott élők ökológiai lábnyoma alacsony. Ehhez azonban számos társadalmi innováció bevezetésére van szükség, közte a tömeges távmunka lehetőségeinek megteremtésére, a személygépkocsikkal való közlekedés visszaszorítására, bizonyos fokú önellátásra (energia, élelmiszer), a nagyvárosi kényelmi szolgáltatásoktól való napi függőség csökkentésére, egyéni lemondásokra lenne szükség. Bár a nagyvárosok fejlődésének fenntarthatóbb pályára állítása globális érdek, ma még kérdéses, hogy az ehhez szükséges feltételek (anyagi,

társadalmi, kulturális) rendelkezésre állnak-e a világ, Európa fejlett és fejletlenebb részein is egyaránt. Ennek megválaszolása egy jövőbeni kutatás témája lehet.

Irodalom

- Alexander, S., Gleeson, B. (2019): *Degrowth in the suburbs. A radical urban imaginary*. Palgrave Macmillan.
- Berki M. (2014): Visszatérés a kapitalizmus útjára: A poszt-szocialista városfejlődés főbb jellemzőinek áttekintése. http://real.mtak.hu/25183/1/tanulmany_berki_marion_01_vegleges.pdf
- EEA (2016): Environmental indicator report 2016. EEA Report No 30/2016. <https://www.eea.europa.eu/publications/environmental-indicator-report-2016>
- Enyedi Gy. (1988): *A városfejlődés szakaszai*. Akadémiai Kiadó, 115.
- Enyedi Gy. (1989): Van e szocialista urbanizáció. *Tér és Társadalom*, 3. 92–103.
- Enyedi Gy. (2012): *Városi világ*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Izsák É. (2003): *A városfejlődés természeti és társadalmi tényezői: Budapest és környéke*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Konrád Gy., Szelényi I. (1971): A késleltetett városfejlődés társadalmi konfliktusai. *Valóság*, 12. 19–35.
- Kovács, Z. (2001): *Társadalomföldrajzi kislexikon*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- Kovács Z. (2002): *Népesség- és településföldrajz*. Egyetemi jegyzet. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Kovács Z. (2006): Budapest elővárosi övezetének átalakulása a rendszerváltás után. In: Csapó T., Kocsis Zs. (szerk.): *Agglomerációk és szuburbanizálódás Magyarországon*. Savaria University Press, Szombathely, 20–34.
- Kovács Z., Dövényi Z. (2021): Budapest és térsége. In: Kocsis, K., Kovács, Z., Nemerikényi Zs., Kincses Á.–Tóth, G. (szerk.): *Magyarország Nemzeti Atlasza: Társadalom*. CSFK Földrajztudományi Intézet, Budapest, 128–139.
- Kovács Z., Sági Zs., Dövényi Z. (2001): A gazdasági átalakulás földrajzi jellemzői a budapesti agglomerációban *Földrajzi Értesítő*, 1–4. 191–217.
- Mumford, L. (1985): *Város a történelemben*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- Musil, J. (1993): Changing urban system in Post-communist societies in Central Europe. *Urban Studies*, 6. 899–905.
- Ourednicek, M. (2005): New Suburban Development in the Post-socialist City: the case of Prague. In: Eckardt, F. (ed.): *Paths of Urban Transformation*. Peter Lang, 143–156.
- Šašek, M., Hlaváček, P., Holub, J. (2019): Suburbanization processes of large cities in the Czech Republic in terms of migration. https://www.dbc.wroc.pl/Content/74289/Sasek_Hlavacek_Holub_Suburbanization_processes_of_large_cities.pdf
- Schuchmann J. (2015): *Nagyvárostérségi szuburbanizáció. Menni vagy maradni?* Publikon Kiadó, Pécs–Győr. (Regionális- és Gazdaságtudományi Kismonográfiák, 3.)
- Stanilov, K., Sýkora, L. (eds.) (2014): *Confronting Suburbanization. Urban Decentralization in Postsocialist Central and Eastern Europe*. John Wiley & Sons, Ltd.
- Stanilov, K., Sýkora, L. (2014): Managing Suburbanization in Postsocialist Europe. In: Stanilov, K., Sýkora, L. (eds.): *Confronting Suburbanization. Urban Decentralization in Postsocialist Central and Eastern Europe*. John Wiley & Sons, Ltd., 296–320.
- Szirmai V. (2019): *Városok és városlakók. A befogadó és a kirekesztő városok*. Corvina Kiadó, Bp.
- Szirmai V. (2021): Nagyvárosok a COVID-19 vírusjárvány idején. *Földrajzi közlemények*, 1. 1–16.
- Szirmai, V. (ed.) (2011): *Urban sprawl in Europe. Similarities or differences?* Aula Kiadó, Budapest.
- Taubenböck, H., Gerten, C., Rusche, K., Stefan Siedentop, S., Wurm, M. (2019): Patterns of Eastern European urbanisation in the mirror of Western trends – Convergent, unique or hybrid? *Urban Analytics and City Science*, 7. 1206–1225.
- Timár J. (1999): Elméleti kérdések a szuburbanizációról *Földrajzi Értesítő*, 1–2. 7–31.
- Van Den Berg, L. (1982): *Urban Europe. Vol. I. Study of growth and decline*. Pergamon Press, New York, Oxford.